

ПАРАДИГМА БІБЛІОНІМІВ ЯК ВЕРБАЛІЗАТОРІВ ДУАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЇ ЖИТТЯ / СМЕРТЬ У САКРАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Досліджено парадигми бібліонімів з антропонімним і топонімним компонентами як вербалізаторів дуальної опозиції життя / смерть у сакральному дискурсі; окреслено межі поняттєвого поля концептів життя / смерть; виокремлено асоціативно-образну парадигму старозаповітних і новозаповітних символів з антропонімним і топонімним компонентами як вербалізаторів зазначених концептів; проаналізовано співвідношення між символомою-бібліонімом і концептуальною бінарною життя / смерть.

Ключові слова: Біблія, концепт, дуальна опозиція, символа, вербалізатор, бібліонім, життя, смерть.

Святе Писання було, є і завжди буде системою еталонів, маркером шкали ціннісних орієнтирів будь-якої лінгвокультурної спільноти, й української зокрема. У періоди соціально-політичної нестабільності, принципового руйнування основних критеріїв суспільної свідомості біблійним персоналіям завдяки їхній універсальності притаманне чітке морально-етичне спрямування, оскільки вони маніфестують архетипні поняття добра і зла.

Прецедентні біблійні імена є домінантами накопичення та трансляції духовних цінностей, бо інформацію про символічне значення слова не завжди фіксують лексикографічні джерела, тому часто її можна виявити, лише послуговуючись фоновими знаннями носіїв культури. Бібліоніми імплікують емоційно-оцінні аспекти буття, оперування такими прецедентами вможливило декодування, об'єктивування, матеріалізацію того чи того старозаповітного або новозаповітного феномену. На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, концептуальною метафоризацією є спосіб фіксування в мові знань про світ, підвалинами якого є принципи наочності позначення складних і неспостережувальних явищ за аналогією до фізичних і спостережувальних [14, с. 211]. Його особливістю є реіфікація непередметних сутностей: психологічних, ментальних, соціальних; їх концептуалізація: спосіб опису за образом і схожістю (сприймання) предметного світу. Унаслідок дії такого потужного семантичного механізму в мові виникають додаткові, переносні, метафоричні й метонімічні значення, формується ідіоматична площина. За таких умов реалії довкілля усвідомлюються, аксіологізуються, символізуються, а внутрішній світ індивіда параметризується й об'єктивується. Реалізуючись у вербальних образах і символах, імена-концепти конденсують підсвідомі архетипні знання, уможливають інтерпретацію духовно-культурних, психолінгвістичних, лінгво-

культурологічних асоціацій та оцінювання, що й спричинило їх залучення до концептосфери й семіосфери. Проблему лінгвокультурних концептів студіювали М. Алефіренко, О. Цапок, І. Голубовська, В. Карасик, В. Кононенко, В. Маслово, О. Селіванова, О. Левченко, О. Близнюк, О. Задорожня, П. Мацьків, А. Пікалова, В. Яковлева та ін. Проте дотепер системне концептуально-семіотичне осмислення домінантних біблійних символів з онімними компонентами як сегментів українськомовної картини світу є недостатнім, що й зумовило **актуальність** пропонованої наукової розвідки.

Метою статті є аналіз парадигми бібліонімів як вербалізаторів дуальної опозиції життя / смерть у сакральному дискурсі. Досягнення зазначеної мети передбачає виконання таких **завдань**: окреслити межі поняттєвого поля концептів життя / смерть; виокремити асоціативно-образну парадигму старозаповітних і новозаповітних символів з антропонімними й топонімними компонентами як вербалізаторів зазначених концептів; проаналізувати співвідношення між символомою-бібліонімом і концептуальною бінарною життя / смерть.

Концепти життя / смерть є загальнолюдськими поняттями, лексикалізованими в усіх мовах світу. Над категорією життя не може бути здійснено логічно-словесних операцій. Орієнтація живої доктрини на смерть активізує людину, спонукає до правильного використання життєвих сил. Категорійний статус концептів визначають за їхньою антонімічністю, наявністю опозиції як конститутивної ознаки концепту, власне для життя абсолютною опозицією, яка уточнює його діалектично, є концепт *смерть*. Сфера концептуалізації усвідомлення понять життя і смерть – внутрішній простір, який має когнітивний статус і структурований за допомогою різних когнітивних моделей, зокрема символічних, метафоричних і гештальтних.

З'ясування змісту концепту ускладнене його паралельним функціонуванням з іншими концептами тієї ж духовно-культурної сфери. Як уважає В. Кононенко, „створюються нові парадоксальні зміщення, викликані тим, що частину своїх „носіїв смислу“ кожний із концептів передає іншому, втрачаючи певні елементи смислу. Триває процес перерозподілу смислових наповнювачів, що полягає в появі нових значеннєвих компонентів, взаємоприспосованні смислів різних концептів, а зрештою – в утворенні більш-менш суцільного смислового комплексу“ [7, с. 139].

Біблійні символами є згорнутим мікротекстом, а їхня парадигма – макротекстом сакральної куль-

тури. Концепти *життя* / *смерть* як ментальні утворення репрезентовані в біблійній картині світу складною системою засобів: архетипами, метафорами, гештальтами (загальними, нерозчленованими знаннями як найвищим рівнем пізнання).

Сучасні лексикографічні джерела репрезентують значення номена *життя* як: „1. Існування всього живого, протилежне смерті. 2. Стан живого організму в стадії розвитку, зросту. 3. Період існування кого-небудь; вік. 4. Спосіб існування кого-небудь. 5. Жива істота. 6. *перен.* Про щось дороге, необхідне, важливе. 7. Вияв фізичних і духовних сил живих істот“ [8, с. 535].

За лексико-семантичною ознакою, *смерть* – „1. Припинення життєдіяльності організму і загибель його; припинення біологічного обміну речовин в організмі або його частині. *Всі організми переживають розквіт, старіння і смерть... протилежне життя...* Те саме, що смертна кара; уживається як заклик до помсти, відплата. *Смертний* – „1. Який не живе вічно; протилежне безсмертний“ [10, с. 400]. І відповідно, „*смертний гріх.* За релігійним уявленням – гріх, який не можна спокутувати, який карається вічними муками на тому світі“ [10, с. 399]. Отже, у сучасній українськомовній практиці лексема *життя* є позитивним поняттям, підґрунтя якого – локативні межі існування; лексема *смерть* – номінація з негативною семантикою *припинення існування як смертна кара.*

Категорію *життя* в її філософсько-теоретичному осмисленні визначають як основну екзистенційну цінність. Значущим для індивіда є усвідомлення сенсу життя, взаємозв'язку життя і смерті, виважене з'ясування протиріч між ними. Життя – поняття багатозначне: у гуманітарній галузі воно набуло культурно-історичного й філософського навантаження, за якого провідною є інтуїтивно пізнана первинність життєвої реальності, її темпоральність і безперервність перебігу; у метафізичному аспекті – основою гносеологічного споглядання світу як сутності переживань людини є життєва доля загалом. Термін класичної філософії фіксує спосіб буття внутрішньо активних істот, на відміну від неживих предметів, що потребують зовнішнього джерела руху й еволюції [11]. За філософським трактуванням, смерть – кінець життєдіяльності організму, що призводить до завершення його індивідуального існування. Отже, філософськими акцентуалізаторами зазначених категорій є поняття сенсу, цінності та мети існування (життя) й акту покарання за певні злочинства (смерть).

У біблійному дискурсі концепти *життя* / *смерть* переважно змодельовані із залученням просторових і часових метафор. Розширення простору до безмежності маніфестоване поняттям *вічне життя*, що має зв'язок з релігійною картиною світу. Інформація сакрального латентного змісту має

максимальну психологічну цінність. „Вічність, вічна життя, життя майбутнього віка – це така життя, которая будет послѣ воскресенія мертвыхъ и всеобщаго суда Божія. Для вірующихъ, любящихъ Бога и дѣлающихъ добро она будет блаженна, ... а невірующие и беззаконные будутъ преданы вічної смерти или, иначе сказать, вічному огню, вічному мученію вмѣстѣ съ діаволомъ“ [3, с. 143], бо „... *дар Божий – вічне життя*“ (Рим. 6: 23). Лінійність часу, як зазначає С. Головащенко, „осмислено в Біблії есхатологічно – як таку послідовність Божого впливу на світ, коли неповторність, унікальність „кайротичних“ подій спричиняє послідовні зміни світового стану. Це – своєрідний прогрес у часі, „приготування“ до якісних перетворень“ [4, с. 322]. Біблійний концепт *життя* взаємопов'язаний з категорією часу, яка фіксує тривалість буття, що відміряють часовими параметрами: роками, століттями тощо. Норма є важливим поняттям у потрактуванні параметричних маніфестантів. У біблійному контексті відносну норму життя гіпертрофовано, напр.: Сиф – син Адама, прожив 912 років, Енох – син Сифа – 905 років, Кенан – син Еноха – 910 років, Магалал'їл – син Кенана – 830 років, Ард – син Магалал'їла – 962 роки, Мафусаїл – 969 років, Ламех – син Мафусаїла – 777 років, Ной – син Ламеха – 950 років (1 М. 5: 5-31; 1 М. 9: 29). Текст Книги Буття репрезентує історію тривалого життя допотопних патріархів і є прототипом виникнення фразеологічних одиниць зі значенням *довголіття*. Роки життя, зокрема Ареда, Мафусаїла, марковані ідіомами *Аредові роки, Мафусаїлів вік*. Біблійна інформація констатує, що роки Ареда, Мафусаїла, додамо ще й Сарри, є субституцією вислову зі значенням *більше норми* – як милість Бога за віру і праведність. Категорія *життя* може розширювати поняттєвий потенціал і залучати до мікрополя інші меліоративи: милосердя, милість, благодать, любов Бога, великодушність, прощення, дар Господній вічного життя тощо. За своєю сутністю біблійне поняття *життя* спрямоване на пошук істини, правди, праведності, духовності, добра як категорій, що оприявлюють глибинний сенс людського буття. За старозаповітними й новозаповітними текстами, істину переважно ототожнюють з вірою в Боже Слово, напр.: „*Смерть знищена буде назавжди, і витре сльозу Господь Бог із обличчя усякого, і ганьбу народу Свого Він усуне з усієї землі, бо Господь це сказав*“ (Іс. 25: 8; Об. 21: 4).

У християнській традиції смерть уважають „*останнім ворогом*“ (1 Кор. 15: 26), якого буде знищено „*в кінці часів*“. Гріх наших предків, що позначився на нащадках, призвів до виникнення смерті як явища. Смерть – це покарання за гріх як відновлення правди, перемоги над злом. У біблійній картині світу ідея „*первородного гріха*“ й Божого покарання компенсована вірою в добровільну смерть Ісуса

Христа як жертву, яка „відкупила“ грішне людство. У давньоєврейському світосприйманні смерть не була чимось трагічним, її сприймали як логічне завершення життєвого шляху. Ставлення до людини як істоти, яка веде діалог з Богом, зумовило формування особливого осмислення покарання за гріх, здійснений Адамом. Страх смерті як кінця існування долали вірою в спасіння, тобто наявна раціоналізація негативного явища, притаманна релігійному усвідомленню смерті – воскресіння як втіхи. „Бо заплата за гріх – смерть, а дар Божий – вічне життя в Христі Ісусі...“ (Рим. 6: 23).

Концепти *життя / смерть* у біблійному дискурсі вияскравлено небагатьма символами з антропонімами й топонімами компонентами, проте досить показовими, такими, що мають неабияку значущість для морально-духовних максим. Вони, реалізуючись у біблійних символах, конденсують підсвідомі архетипні знання, уможливають інтерпретацію лінгвокультурологічних асоціацій та оцінювання. Орієнтованість індивіда пов'язана з ціннісним аспектом сакрального-профанного. У біблійному дискурсі *життя / смерть* переважно змодельовані із залученням просторових і часових метафор, розширення простору до безмежності маніфестоване поняттям *вічне життя*. Маркерами цього концепту є символи *Яредові віки* (символ дуже тривалого життя як винагороди за праведність (1 М. 5: 20)), *щасливий як Енох (Енох безсмертний)* (символ безсмертя як винагороди за праведне життя (1 М. 5: 24)), *Мафусаїлів вік* (символ довголіття як Божого дару (1 М. 5: 27)), *Сарринового віку досягти (Сарриних років дожити)* (символізує довголіття й оприявлено здійснення Божої обіцянки (довгоочікуваного чуда) (1 М. 23: 1)), *Еденський сад (сади Едену)* (символ вічного блаженства, обіцяного праведникам; раю (1 М. 2: 10-14)), *земля обіцяна (обітована, ханаанська), наші палестини* (символ духовної спадщини Богообраного народу (2 М. 3: 8)), *Новий (Небесний) Єрусалим* (символізує вічне життя в духовній безпеці за принципами Божого Царства (Євр. 12: 22, 28; Об. 17: 15; 21: 9-10)) тощо. Вербалізатори окресленого концепту залучено до фразеологічної системи переважно зі сформованим у контексті Біблії символічним значенням, окрім сталих сполук *земля обіцяна (ханаанська)* – „багатий край, місце чистіє заповітної мрії“ [6, с. 61]; „мета тривалих пошуків; щось давно і з нетерпінням очікуване; про щось бажане, що видається щастям; місце, де панує добробут, щастя“ [5, с. 305–306] і *Новий Єрусалим* – „щось вимріяне, прекрасне й недосяжне для людини“ [6, с. 285]; райське життя, рай; місце, де блаженствують праведники після смерті“ [9, с. 441], у яких фразеологічне значення дещо звужено: символами є віддзеркаленням сакруму, а фразеологізми – профануму.

Концепт *смерть* у сакральному вимірі оприяв-

лено в категоріях буття як обов'язковий атрибут людського існування. Підґрунтям усвідомлення зла як екзистенційного складника є знищення назавжди грішних. У біблійних текстах постульовано поняття *смертний гріх*, такий, що не можна спокутувати, виправдати заподіяне зло. Покарання – знак гріха. Це відчують на власному досвіді усі творіння: змії-спокуситель і людиновбивця (1 М. 3: 14, 15; Ів. 8: 44; Об. 20: 9, 10), людина пізнає, що „... через одного чоловіка ввійшов до світу гріх, а гріхом – смерть...“ (Рим. 5: 12), страждання, нещастя, лихо, хвороби, важка праця тощо; цілі міста й країни покарано за їхню невіру, за вчинену кривду. Таке покарання є провідним компонентом поняття *гнів Божий*. Процес усвідомлення концепту *смерть* у символізованих образах знищених Содом, Ієрихона, Вавилону, долини Гінном відбувається за умов реалізації нарративного задуму втілити архетипні поняття в системі образів, дорівняних до ідей, постулатів вищого гатунку. Зв'язок таких образів-ідей із трансцендентним світосприйманням може бути більш чи менш прозорим, але висхідна від образу до вербалізованого символу, а від нього до концепту свідомо закодована авторами Святого Писання. Процес усвідомлення біблійного концепту *смерть* декларують імпліцитні вербалізатори *Содом і Гоморра* (символізує смертний вирок Бога за гріхи; символ абсолютної гріховності, що спричиняє Господній гнів (1 М. 19: 24-25)), *ієрихонські мури* (символ знищення за смертний гріх (Єг. 6: 20-26)), *геєна вогненна (огненна)* (символ вічних мук, місця жаху й відрази; долина смерті (2 Цар. 23: 10; Іс. 66: 24)), *Вавилон Великий (новий Вавилон)* (символізує смерть за духовну розпусту, ідолопоклоніння (Об. 17: 5; 18: 2)). Із трансформованим значенням до ідіоматичної площини залучено символами *Содом і Гоморра* – „колотнеча, безладдя; крайня аморальність, розпуста“ [13, с. 210]; „велике безладдя, метушня, шум; крайня аморальність, розпуста“ [12, с. 842]; „знак катастрофи, що наближається, символ безладдя, хаосу“ [6, с. 43] та *Вавилон Великий* – „велике місто, повне спокус і пороків“ [1, с. 56]; „символ безбожності, розпусти й хаосу“ [5, с. 195].

Внутрішня потенція стрижневих слів *Содом і Гоморра* навіть без дистрибутивного контексту посприяла „кристалізації“ їхніх семантичних ознак. *Содом і Гоморра* (подекуди в усеченій формі *содом*) репрезентує інтенсивність неочікуваної страшної кари за гріхи й палкого гніву Господа, що здатен спопелити (у прямому значенні) грішних. Вогонь і попіл є асоціатами смерті, засобами оприявлення наслідків смертних гріхів. В українськомовній картині світу фразеологізм *Содом і Гоморра* переважно маніфестує семантику „колотнеча, безладдя, крайня аморальність, метушня, шум“, тобто є знаком катастрофи, що наближається, а отже, символом безладдя, хаосу. У розмовному мовленні так

називають „юрбу, збіговисько людей, сповнених жаху, обурення, роздратування“ [6, с. 43]. Вочевидь, біблійна цитата *крик Содому й Гоморри великий* (1 М. 18: 20) є підґрунтям формування нового лексичного значення: крик → шум → гвалт → хаос.

Абстрактній типізації номінації *Вавилон Великий* (новий Вавилон) посприяла наявність неабиякої концентрації символічної парадигми, що й зумовила виникнення окресленої символеми. Внутрішня форма цієї одиниці є експресивно насиченою, має семантичну глибину, філософську ємність і дидактичне спрямування. Ці важливі чинники стимулюють процес фразеологізації вислову як одиниці лексико-фразеологічного фонду української мови, що може функціонувати (навіть в усученій формі *Вавилон*) поза біблійним контекстом.

Тотожність символіки фразеологічних знаків та знаків символічної системи зумовлена їхніми спільними витоками – біблійними текстами, проте деякі фразеологізовані символеми зазнали національно-етимологічного впливу. Аналіз процесів семантичної трансформації вможливило усвідомлення особливостей менталітету етносу, а також національного світосприймання бутєвих реалій. Прагматичний потенціал додаткової експресії таких одиниць посприяв детермінації позитивних чи негативних конотативних значень, актуалізованих як показники архетипності, екзистенційності та трансцендентності.

Дослідження вербалізаторів біблійних концептів українського етносу вважаємо перспективними, особливо для сучасного соціуму, збайдужілого зокрема й до сакральних настанов, абсолютний нігілізм яких призводить до деградації суспільства.

Література

1. Бетехтина Е. Н. Фразеологические библеизмы с ономастическим компонентом в современном русском языке (на фоне английского): дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Екатерина Николаевна Бетехтина. – СПб., 1995. – 226 с.

Исследовано парадигмы библенимов с антропонимическим и топонимическим компонентами как вербализаторов дуальной оппозиции жизнь / смерть в сакральном дискурсе; выделено особенности библейской концептуализации, которая является корреляцией между концептами и символами и зависит прежде всего от метафорических принципов, лежащих в основе вербализации; очерчено ассоциативно-образную парадигму символом с антропонимическим и топонимическим компонентами как вербализаторов указанных концептов; проанализировано соотношение между символом-библенимом и концептуальной бинарной жизнью / смертью.

Ключевые слова: Библия, концепт, дуальная оппозиция, символема, вербализатор, библеним, жизнь, смерть.

The author studies the paradigm of biblionyms with antroponymic and toponymic components as verbalizers of dual opposition life / death in the sacred discourse. The limits of conceptual field of life / death are outlined; the associative and imaginative paradigm of Old Testament and New Testament symbolemes with antroponymic and toponymic components as verbalizers of these concepts is singled out; the correlation between symboleme-biblionym and conceptual binarm life / death is analyzed; the components of associative and imaginative system which form mentioned binarm are modeled.

Keywords: Bible, concept, dual opposition, symboleme, verbalizer, biblionym, life, death.

2. Библия або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад проф. Івана Огієнка. – К. : Українське Біблійне Товариство, 2002. – 1375 с.
3. Библиейская энциклопедия [Репринтное издание]. – М. : Терра, 1990. – 902 с.
4. Головащенко С. Біблієзнавство / С. Головащенко. – К. : Либідь, 2001. – 495 с.
5. Грановская Л. М. Словарь имен и крылатых выражений из Библии : около 400 имен ; более 300 крылатых выражений / Л. М. Грановская. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ООО „Издательство АСТ”, ООО „Издательство Астрель” 2010. – 383 с.
6. Коваль А. П. Спочатку було Слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : Либідь, 2001. – 312 с.
7. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 270 с.
8. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1971. – Т. II – 550 с.
9. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1977. – Т. VIII. – 927 с.
10. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. IX. – 917 с.
11. Новейший философский словарь [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/philosophy>
12. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.]. – К. : Наук. думка, 1999. – 984 с.
13. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. / уклад. Г. М. Удовиченко. – К. : Вища школа, 1984. – Т. 2. – 384 с.
14. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y. : Basic books, 1999. – 624 p.